

Gamla och nya psalmtoner

I förra årgången av Svenskt Gudstjänstliv hade jag en för inbitna gregorianer kanske litet provocerande artikel kring temat "Behöver psalmtonerna reformeras?" Den innehöll också förslag till nya psalmtoner med anknytning till de traditionella gregorianska men ganska fritt omgestaltade. Poängen var att de skulle vara enklare än de traditionella och ta bättre hänsyn till det svenska språkets accentförhållanden. Min avsikt var för ingen del att de traditionella psalmtoner skulle avskaffas. Jag ville framför allt väcka en diskussion kring frågan om psalmodi som församlingssång. För en sådan funktion har de traditionella psalmtoner visat sig mindre lämpade (därom trodde jag alla var ense). Församlingsaktivitet i omkväden är naturligtvis en väg, men jag har för min del svårt att uppge tanken på församlingsaktivitet också i själva psaltarsången.

I samma årgång gör Gudrun Zethelius en kritisk granskning av min artikel med tillhörande musikexempel. Hon disponerar sitt inlägg i tre punkter: "1. Varför har psalmodien inte blivit församlingens egendom? 2. Är de språkliga olikheterna mellan latinet och svenskan avgörande hinder för användning av gregoriansk psalmodi med svensk text? 3. Holtes egna reformförslag."

I första punkten intar GZ den ståndpunkten, att om församlingsledare (avses

präster eller kyrkomusiker eller båda-dera?) mer energiskt satsade på att lära församlingarna psalmodiera, så skulle det nog gå. Detta låter ju alltid säga sig; men det inbjuder enligt min mening till viss eftertanke, att utgåvor av gregoriansk psalmodi på svenska har förelegat i c:a 50 år och att försök bevisligen *har* gjorts att introducera dem som församlingssång men att resultatet ändå blivit så magert. Bevisligen finns det ändå andra former av församlingssång som någorlunda fungerar, och det inte sällan *utan* att "församlingsledare" lagt ner särskilt mycken energi på att öva med församlingen. GZ tar i denna punkt inte ställning till mina argument för att den gregorianska psalmodin är mindre lämpad som församlings-sång. De argumenten tas däremot upp i de båda senare punkterna i GZ:s inlägg.

Textunderläggningen i gregoriansk psalmodi

GZ:s fråga lyder alltså här: "Är de språkliga olikheterna mellan latinet och svenskan avgörande hinder för användning av gregoriansk psalmodi med svensk text?" Jag vill då först framhålla, att mitt svar på denna fråga är nekande, alldeles som GZ:s. Ansåg jag mig tvungen att svara ja på frågan, skulle jag naturligtvis inte bry mig om att lägga ned tid och energi på en nyutgåva av Det sven-

ska antifonalet I, inför vilken jag med GZ och övriga styrelseledamöter i LPS haft ingående diskussion just rörande textunderläggningen i psalmodin, en fråga i vilken vi f.ö. visat oss vara fullt ense. Argumentationen i min av GZ kritiserade artikel hade en mer begränsad räckvidd. Poängen var att den ganska stora frekvensen av diskrepans mellan textlig och musikalisk accent är en av de faktorer som skapar svårigheter vid psalmodins användning som *församlingssång*. Jag ställde i detta sammanhang en del kritiska frågor beträffande de av Adell introducerade specialreglerna för underläggning av svensk text. Inom LPS styrelse har vi sedermera överenskommit att frånga dessa specialregler just i de fall jag angav som tveksamma.

En annan sak som jag berörde i min artikel gällde den bekanta svårigheten med utförandet av mitt- och slutkaden- serna i de fall då sista ordet är tvåstavigt och har accent på första stavelsen. Notbilden anvisar här en kort ton på den betonade stavelsen och en lång på den obetonade, vilket tycks gå rakt emot det sångaren spontant uppfattar som naturligt. Också här låg poängen i den svårighet detta skapar för *församlingssången*. Redan för körsången är detta som bekant en svårighet, men naturligtvis inte olöslig. Det gregorianska symposiet i Ransäter diskuterade bl. a. denna sak och kom fram till den förnuftiga ståndpunkten att den betonade stavelsen inte får mätas strängt metronomiskt utan kan ritarderas något. Viktigt är också att gå tillbaka i ett diminuendo på slutstavelsen.

Jag kan dock till stor del godta GZ:s motargumentation mot mitt påstående

att den nämnda svårigheten är större med svensk text än med latinsk. Vad jag närmast refererade till var Solesmes-skolans tolkning av latinsk språkaccent; trots att jag inte accepterar ictus-teorin har jag förmodat att den hade *något* stöd i språkliga fakta, att det m.a.o. skulle vara riktigt att säga att i ordet Deus första stavelsen visserligen har accent men ändå en ganska lätt karaktär, medan slutstavelsen är relativt tung. Det av GZ anförda citatet ur en av den romerska kyrkans sångböcker (*Liber Usualis*) ger ju inget-somhelst stöd åt Solesmes-teorin, som f.ö. är ganska oklart utformad. Detta må vara en fråga för språkforskare att avgöra, men jag vill gärna tro att skillnaden mellan latinet och svenskan på denna punkt är mindre än jag framställde den i min artikel. Dock måste jag vidhålla, att latinska ords slutvokaler som regel är klangfullare än svenskans. Att ord avslutas med lång vokal är vanligt i latinet men ovanligt i svenskan, och den extremt trycksvaga mellanvokalen i svenska ord som *Sonen* har över huvud ingen motsvarighet i latinet.

I övrigt kan jag inte finna att det råder någon åsiktsskiljaktighet mellan GZ och mig beträffande den av henne formulerade frågan. Men eftersom frågan om textunderläggningen har intresse inför våra planerade nyutgåvor och eftersom jag tycker att GZ fört in intressant och relevant material till belysning av frågan vill jag ändå föra diskussionen vidare på en punkt, nämligen beträffande sådana fall där språkaccnten inte stämmer med den musikaliska accenten.

Huvudregeln för textunderläggningen

Latinska ord har som regel accenten på näst sista stavelsen eller tredje stavelsen från slutet. Psalmtonernas musikaliska accenter är anpassade efter detta förhållande. Accentnoten med efterföljande obetonade noter bildar antingen en *troké* $\underline{\cup}$ eller en *daktýl* $\underline{\cup}$. Daktýlen uppkommer genom att en extranot inskjutes efter accentnoten. Reglerna för textunderläggningen är formulerade så att *daktýlen inte får komma till användning annat än när texten verkligen har accent på tredje stavelsen från slutet. I alla övriga fall skall troké-formen användas, även om texten inte har accent på näst sista stavelsen.*

De regler som Adell formulerat i Gregorianik I s. 75 för underläggning av text ansluter sig nära till de gängse latinska reglerna. Adell konstaterar emellertid att svenskan har något mer komplicerade accentförhållanden än latinets. I anslutning till G. Danell, Svensk ljudlära skiljer Adell mellan stavelser med huvudtryck, med starkt bitryck, med svagt bitryck samt helt trycksvaga stavelser. Adells formulering av reglerna för textunderläggningen innebär nu, att *daktýlformen kommer till användning enbart när tredje stavelsen från slutet har huvudtryck. I alla övriga fall skall troké-formen användas.* I förhållande till latinska regler innebär detta en skärpning av kravet på arten av den accent som måste föreligga för att daktýlformen skall komma till användning. Visserligen saknar latinets svenskans egenhet att en kombination av huvudtryck och bitryck kan föreligga inom ett och samma ord, t.ex. *hélgedòm*, *délåktig*. Men

när orden infogas i en mening, uppstår i talrytmen otvivelaktigt en skillnad mellan stavelser med huvudtryck och stavelser men enbart bitryck. *De latinska reglerna godtar bitryck på tredje stavelsen från slutet som tillräcklig grund för att använda daktýlformen.* Jag vill i det följande med hjälp av konkreta exempel argumentera för att *i de flesta fall bitryck på tredje stavelsen från slutet skall föranleda användning av daktýlformen.*

Konflikter mellan språklig och musikalisk accent

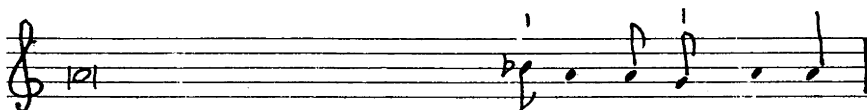
I min tidigare artikel påstod jag att konflikter mellan språklig och musikalisk accent "trots allt hör till undantagen" i latinsk psalmodi. GZ opponerar sig med rätta häremot och anför en lång rad exempel på sådana konflikter. Vad jag hade i tankarna var det faktum att latinska ord faktiskt som regel har accenten på näst sista stavelsen eller tredje stavelsen från slutet. Undantagen skulle då utgöras av de fall där texten avslutas med ett enstavigt ord, varvid accenten inträffar på sista stavelsen. Men detta resonemang är bara tillämpligt i fråga om enkelaccentuerade kadenser och i fråga om den senare accenten inom en dubbelaccentuerad kadens. Vad jag inte tänkte på är de speciella problem som de dubbelaccentuerade kadenserna erbjuder för latinsk text. Här kan man ju inte bygga enbart på det avslutande ordets accentförhållanden, utan den första av kadensens två accenter kommer att inträffa mitt i ett textsammanhang, där till följd av de enskilda ordens hopfogning med varandra faktiskt mycket ofta en följd av tre eller flera obe-

tonade stavelser inträder. Medan svenskan har mest bekymmer med de enkelaccentuerade kadenserna p.g.a. frekvensen av ord med tre eller fler obetonade stavel-

ser efter accenten (t.ex. evinnerligen, hédningarna), så har latinet mest bekymmer med de dubbelaccentuerade kadenserna.

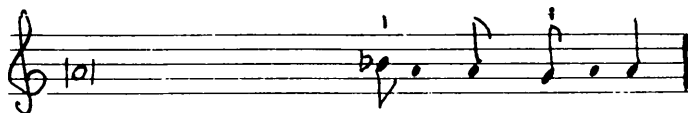
Exempel på konflikter mellan textlig och musikalisk accent.

1. *Dubbelaccentuerad kadens med undertryckande av första accenten.*

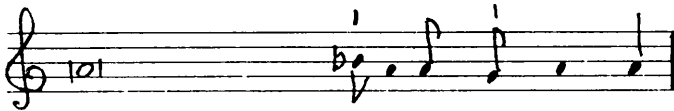

- a) Dispónet sermónes suos in ju - dí - ci - o
Såsom en fader förbarmar sig ö - ver bar - nen
- b) Bonum est confide-re in Dó - mi---no
Aere vaere Fade-ren og Søn - nen
(ej: Aere vaere Fa-deren og Søn - nen)
- c) Confirmátum est cor e - jus
Jag vill tacka Herren av allt hjär - ta
(ej: Jag vill tacka Herren av allt hjär-ta)

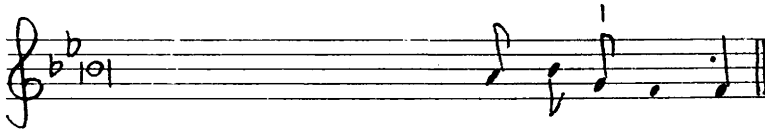
2. *Dubbelaccentuerad kadens med undertryckande av andra accenten.*

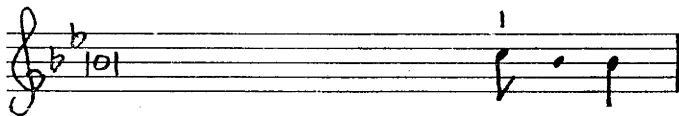
- a) Perfecísti eis qui spe - rant in te
Gläd din tjä - na - res själ
... uppenbaras för hed - ning - ar - na
- b) ... singu-lári - ter in spe
På min nöds dag åkal - lar jag dig

3. *Dubbelaccentuerad kadens med enbart bitryck på andra accenten.*

- a) Non est ultra De-us abs - que me
 ... avund mot de ö-ver - mo - di - ga
 (ej: mot de ö-vermo - di - ga)
- b) Neque enim est á-li-us ext - ra te
 Till dig Herre upplyfter jag min själ
 (ej: upplyf- ter jag min själ)

4. *Enkelaccentuerad slutkadens med a) undertryckande av accenten, b) enbart bitryck på accenten.*

- a) Secúndum júdicium tuum vi-ví - fi - ca me
 ... som ödelägger vid mid-da - gens ljus
- b) Protéctor salvatiónum Chris-ti su - i est
 Så att du icke stöter din fot mot någon sten
 (ej: stöter din fot mot nå - gon sten)

5. *Enkelaccentuerad mittkadens med a) undertryckande av accenten, b) enbart bitryck på accenten.*

- a) Ángelis suis mandávit de te
 ... sina änglar befallning om dig
 Ingen olycka skall vederfa-ras dig
 ... uppenbaras för hedning-ar - na
- b) Non est ultra Deus absque me
 Ingen olycka skall veder-faras dig

Dubbelaccentuerad kadens med undertryckande av ena accenten

I vidstående tabell har jag exemplifierat fem huvudfall (med underavdelningar) av konflikt mellan textlig och musikalisk accent, och det visar sig att latinet och svenskan i de flesta fall erbjuder analoga svårigheter. De första tre fallen gäller *dubbelaccentuerad kadens*, och under 1 anför jag först sådana fall där den första accenten måste undertryckas. Under 1 a har både i latinet och i svenskan en preposition hamnat under accentnoten. Inget av de fallen förefaller särskilt besvärligt, och det beror väl närmast på att respektive ord taget för sig har en naturlig accent på den stavelse som placerats under accentnoten. Ser man på talrytmen är det emellertid uppenbart, att ordet förlorar sin språkliga accent i det sammanhang det är inställt. Den naturliga deklamationen av frasen fordrar alltså faktiskt att den musikaliska accenten undertrycks vid utförandet.

Fallet 1 b är emellertid besvärligare. Här har under accentnoten placerats en stavelse som är helt obetonad vare sig man ser enbart till talrytmen eller till det enskilda ordets accentförhållanden; slutstavelsen i det latinska ordet *confidere* resp. det danska ordet *Fåderen*. Naturligtvis finns det jämförbara svenska exempel (t.ex. A I s. 106: *Förtäljen* bland hedningarna hans ära; första accenten infaller här på slutstavelsen 'na' i hedningarna). Att jag valt det danska exemplet beror på att man i det danska antifonalet infört en specialregel varigenom undvikes, att slutstavelsen i ordet *Faderen* läggs under accentnoten. Man drar, så-

som exemplet inom parentes visar, tillbaka accenten till ordets andra stavelse och tillämpar alltså kadensens daktýlform — varvid dock, väl att märka, accenten fortfarande kommer att ligga på en helt trycksvag stavelse! Men härigenom avlägsnar man sig från den huvudregel som gäller vid underläggningen av latinsk text, nämligen att daktýlformen får användas endast när texten har accent på tredje stavelsen från slutet. Och naturligtvis avlägsnar man sig ännu längre från Adells huvudregel för underläggningen av svensk text, eftersom denna regel innebär en *skärpning* av den latinska regeln: Adell kräver ju att *huvudtryck* skall föreligga, om daktýlformen skall få komma till användning. I och för sig kan jag förstå, om man menar att tillbakaskjutningen av den musikaliska accenten ger en vacker frasering; precis samma synpunkt kan tala för att i den latinska frasen accentnoten lägges på näst sista stavelsen i *confidere*. Men mycket tyngre än detta argument väger enligt min mening följande två synpunkter: 1. Det är orimligt att skapa specialregler p.g.a. estetiska överväganden beträffande fraseringen i ett enskilt fall. Det ligger i själva principerna för psalmodieringen att man måste arbeta med enkla regler, som gör att en tränad kör skall kunna lägga psalmtext under de olika psalmttonerna även om inte accenterna har markerats i texten. Detta omöjliggöres, om man skapar diverse specialregler med utgångspunkt från enskilda fall. 2. I de gregorianska psalmttonerna bestäms grundstrukturen inte bara av melodin utan också av de rytmiska accenterna. Överflyttar man dem från latinsk text till ett annat språk, måste man sträva att så

långt möjligt överta inte bara melodin utan också reglerna för de rytmiska accenternas placering. Det kan vara nödvändigt att skapa särskilda regler för att klara av fall, där det i det nya språket uppstår situationer som saknar paralleller i originalspråket. *Men något sådant fall föreligger inte här.* Såsom bl.a. de av GZ anförda exemplen visar, uppträder i latinet en synnerligen stor frekvens av fall, då vid dubbelaccentuerad kadens den första accenten måste understryckas. Då man här enligt huvudregeln har att välja trokéformen kan f.ö. noteras, att skillnaden mellan dubbelaccentuerad kadens och enkelaccentuerad kadens med två föreberedelsetoner inte alltid blir så markant. Just det förhållandet att den sistnämnda kadenstypen är vanligt förekommande i psalmodin gör att man både på latin och på andra språk utan större svårighet kan acceptera det slag av undertryckande av accent som sker såväl i fall 1a som 1b.

Fall 1c har ett speciellt intresse, eftersom här föreligger accentmöten av ganska besvärande slag. I latinet har både ordet *cor* (hjärta) och ordet *éjus* (hans) accent, och på motsvarande sätt förhåller det sig med orden allt och hjärta i den svenska texten. Man tycker det skulle vara möjligt att i latinet lägga den första accentnoten på den accentuerade stavelsen i ordet *confirmátum* och den andra accenten på ordet *cor*, som sakligt måste anses mer framhävt än det följande *éjus*. Analogt med detta vore att underlägga den svenska texten som i varianten inom parentes; jfr A I s. 87 överst och A II s. 331. Emellertid tycks man uppfatta detta som ett otillbörligt tyngande av sista kadensen,

och Apel, *Gregorian chant* s. 215, anvisar den underläggning som jag anger i ex. 1c, trots att den första accentnoten därvid måste läggas på en helt obetonad stavelse. Detta är enligt min mening avgjort att föredra också beträffande den svenska texten; jfr A II s. 147 som lägger accenterna på detta sätt, i olikhet mot de nyss anförda ställena ur A I och A II. — Däremot kan man i svensk text inte komma ifrån att accentnoten i ett trestavigt ord måste läggas på stavelsen med huvudtryck, även om andra stavelsen har starkt bitryck, t.ex. råttfärdig, delåktig. Dessa fall är dock inte helt jämförbara med fall 1c, för där är det snarare fråga om ett accentmöte där båda stavelserna har huvudtryck.

Exemplen under 2 kräver knappast någon utförligare kommentar. De visar under såväl a som b två fullt analoga fall av accentförskjutning över till sista stavelsen i halvversen, varvid kadensens andra musikaliska accent kommer att helt undertryckas. Någon direkt motsvarighet finns däremot inte i latinet till svenskans ord med betonad stavelse följd av tre obetonade: *hédningarna*, *evinnerligen*. Men dessa ord går ju mycket smidigt att lägga under de dubbelaccentuerade kadenserna, och dessa fall av undertryckande av den andra musikaliska accenten känns *mindre* problematiska för den rytmiska balansen i kadensen än de relativt frekventa fall av accentförskjutningar som även latinet måste acceptera.

Dubbelaccentuerad kadens med enbart bitryck på andra accenten

Exemplen under 3 visar några fall där

Adells skärpning av kraven på användningen av daktýlformen (kravet på huvudtryck) kommer i konflikt med latinets underläggningsregler. I talrytmen får ordet *absque* endast bitryck (om ens det) i frasen *Non est ultra Deus absque me* (Det finns ingen annan Gud än jag). På samma sätt med ordet *extra* (än, utom) i exemplet under 3b (Det finns ingen annan än du) eller med ordet *sui* (sin) i exemplet under 4b (Ett frälsningens värn är han för sin smorde). Vill man peka på svenska fall som är ännu mer analoga med latinets kan man ta A I s. 135: hans nåd är väldig över oss, eller A I s. 150: Vem har jag i himmelen utom dig? Adell lägger i båda dessa fall den sista accentnoten inte på den stavelse i respektive preposition som har den naturliga accenten: över, resp. utom, jfr latinets *absque*, *éxtra*. I stället placerar han accentnoten på ordets andra, helt trycksvaga stavelse. På samma sätt i de för svenskan utmärkande sammansatta ord, där man har en kombination av huvudtryck och bitryck: exemplet 3 a övermodiga (A I s. 150), eller A II s. 183 övergivit mig. Adell lägger här inte stavelsen med bitryck under den sista accentnoten utan i stället en helt trycksvag stavelse: 'di' resp. 'vit'. Denna underläggning uppfattas av ordinära tidegärdssångare som så egendomlig att de förmodar den vara feltryck: spontant bjuder dem deras naturliga känsla för psalmodins rytm att lägga accentnoten på stavelsen med bitryck. Jag måste ge denna spontana reaktion obetingat rätt. Adells underläggning innebär enligt min mening ett våldförande på psalmodins rytmiska struktur. Särskilt anmärkningsvärt blir resultatet i exempen 3 b.

När ordet 'jag' inte uppfattas som tillräckligt accentuerat för att dra till sig den andra accentnoten, kan inte heller den första accentnoten läggas på den betonade stavelsen 'upp', eftersom tre obetonade stavelser efter accentnoten inte är tillåtna. På liknande sätt A I s. 150: Vem har jag i himmelen utom dig? I stället för på de betonade stavelserna 'him' (huvudtryck!) och 'ut' (bitryck) hamnar *båda* accenterna på helt trycksvaga stavelser: 'len' resp. 'om'. Att i dubbelaccentuerad kadens *ingen* av accentnoterna kommer att infalla på betonad stavelse uppfattar jag som en helt intolerabel konflikt mellan textlig och musikalisk accent. Men det är mycket lätt att undgå denna konflikt, nämligen om man som de latinska underläggningsreglerna förutsätter accepterar även bitryck som grund för att använda daktýlformen.

Enkelaccentuerad slutkadens med förberedelsetoner

I exempen under 4 är det inte fråga om en dubbelaccentuerad kadens utan om enkelaccentuerad kadens med två förberedelsetoner. Dessa fall förekommer aldrig i mittkadenserna utan enbart i slutkadenserna. Men på nytt kan vi iakttaga att gränsen mellan dubbelaccentuerad kadens och kadens med två förberedelsetoner är något flytande; man kan konstatera detta genom att studera de fall av accentförskjutningar som redan latinets känner. Fall 4 a är direkt jämförligt med 2 a. För den rytmiska balansen i 2a var det av stor vikt, att den första accentnoten hade full rytmisk kvalitet; den fick s.a.s. bära upp hela kadensen

och underlätta tolererandet av accentförskjutningen i slutet av kadensen. Det är naturligtvis mera problematiskt, när man som i 4a enbart har *en* accentnot i kadensen och denna enda accent måste undertryckas. Det visar sig då att den första förberedelsetonen i kadensen kommer att fylla en viktig funktion för uppehållandet av den rytmiska balansen: den drar till sig en markerad accent, och på så sätt kommer man i alla fall att landa mjukt på den betonade slutstavelsen. På liknande sätt i fall 4 b (direkt jämförligt med 3 a). Här har tredje stavelsen från slutet enbart bitryck, men genom att första förberedelsetonen på nytt drar till sig huvudaccenten räddas den rytmiska balansen och rum lämnas åt en naturlig och mjuk frasering. Att den rytmiska balansen i kadensen förryckes är däremot min huvudinvändning emot Adells underläggning av "din fot mot någon sten", versionen inom parentes (A I s. 96, varifrån också exemplet under 4a är hämtat). Läger man huvudaccenten på första förberedelsetonen, så kommer det en helt obetonad stavelse emellan denna och själva accentnoten, som därigenom visserligen i försvagad form fortfarande kommer att fylla något av sin rytmiska funktion. Vad som gör versionen inom parentes intolerabel är att man helt *omöjliggör* för accentnoten att bibehålla denna om ock försvagade rytmiska funktion. Den kommer nämligen att på en helt trycksvag stavelse inplaceras mellan två accentuerade stavelser. Det är inte nog med att man måste acceptera en accentförskjutning framåt som i 4a, utan samtidigt därmed inträder en accentförskjutning omedelbart bakåt. Detta ger enligt min

mening en hård och oregoriansk frasering, samtidigt som den naturliga rytmkänslan i psalmodin utplånas. (Det kan invändas och har invänts, att ordet 'någon' i talrytmen får så tillbakaskjutna plats, att dess första stavelse nästan blir helt trycksvag. Emot detta vill jag framhålla *dels* att talrytmen inte utan vidare kan identifieras med sångrytmen, eftersom man i sång lägger sig större vinn om att framhäva varje enskilt ord, *dels* att man aldrig kan bortse från att i ordet 'någon', taget i och för sig, den första stavelsen har accent. Även vid utförandet av versionen inom parentes kommer en accent att märkas på stavelsen 'nå' — det är då felaktigt att lägga denna stavelse under en not som *aldrig någonsin* enligt reglerna för denna psalmtön kan ha accent.)

Vad som här sagts med utgångspunkt i slutkadensen i åttonde psalmtönen gäller givetvis också andra slutkadenser, t.ex. den fjärde, som har enkelaccentuerad kadens med tre förberedelsetoner. Kadensen slutar här med tonerna h-g-e, varvid accenten infaller på g. I A I s. 213 finns tre fall som är analoga med ex. 4a: i tre fall har ett ord med naturlig accent på första stavelsen placerats under den enligt reglerna alltid trycksvaga tonen h, varvid treklängen erhåller den hårda och banala fraseringen h-g-é i stället för den regelmässiga h-g-(e)-e: ingen brist, något gött, déras röp. Vid så många upprepade accentförskjutningar inom en och samma psalm är det risk att den för denna psalmtön naturliga rytmkänslan helt utplånas.

Enkelaccentuerad mittkadens utan förberedelse-toner

Vi kommer slutligen till fall 5 med enkelaccentuerad kadens utan förberedelse-toner. Redan de latinska reglerna ger till följd, att den enda accentnoten i vissa fall kommer att helt undertryckas, såsom exemplet ur 91:a psalmen visar. Accentförhållandena i motsvarande svenska vers råkar vara exakt desamma (A I s. 96). Vid detta slag av kadenser finns också en annan möjlighet att klara underläggning av text med accent på sista stavelsen, nämligen att tillgripa s.k. avkortad *mediatio* (*mediatio correpta*), jfr A I s. 96 beskärm: slutstavelsen placeras här under accentnoten *c*, varvid den följande tonen *b* helt bortfaller. De latinska reglerna lämnar valet fritt mellan *mediatio correpta* och oavkortad *mediatio* med accentförskjutning. Adell väljer *mediatio correpta* enbart då slutstavelsen har verkligt huvudtryck sett utifrån talrytmen; han avvisar i musikbilagan till Gregorianik s. 44 användningen av *mediatio correpta* i versen 'befallning om dig', förmodligen med den underförstådda motiveringen att huvudtryck här föreligger enbart på andra stavelsen i ordet *befallning*.

De enkelaccentuerade kadenserna utan förberedelse-toner utgör det verkliga kruket vid underläggning av svensk text. Fallen med accentförskjutning över till sista stavelsen, de fall som redan latinet känner, ger en rimlig frasering: *mandávit de te*, *befallning om dig*, ev. även *vederfaras dig*, *övergivit mig* — observera dock att bitryck föreligger på tredje stavelsen från slutet i de båda sistnämnda exemplen, varför jag där borde förorda underläggning

enl. alternativ 5 b, om jag konsekvent vill fasthålla min kritik emot Adells skärpning av kravet på daktýlformens användning. Men i detta fall är jag allvarligt tveksam! Den enkelaccentuerade mittkadensen utan förberedelse-toner erbjuder unika problem när det gäller underläggning *både* av ord med huvudtryck följt av tre helt trycksvaga stavelser *och* av ord med huvudtryck följt av tre eller flera stavelser av vilka den andra eller tredje från slutet har bitryck. Tag exemplet ur Simeons lovsång: uppenbaras för hedningarna! Utöver att accentnoten kommer på en helt obetonad stavelse och alltså måste undertryckas känns själva melodiformen ytterst onaturlig med sin stigning på den obetonade stavelsen; frasen får inte heller den rytmiska stadga som trots allt präglar fallet med accentförskjutning (*mandávit de te*). Eller tag exemplet: Lyften edra händer upp emot hélgedómen. Här har näst sista stavelsen bitryck, och även enligt Adells regler kommer den att hamna under accentnoten vid enkelaccentuerad kadens. Risken för uttalet *helgedómen* är påtaglig; även vid en varsam frasering kan man inte undgå det problem som skapas av själva melodiformen med dess stigning på näst sista stavelsen. Frågan är då hur man skall förfara när bitryck föreligger på tredje stavelsen från slutet. Latinet väljer här daktýlformen enligt exempel 5 b, och motsvarande underläggning av '*vederfaras dig*' är naturligtvis möjlig, men jag undrar om jag inte nästan föredrar Adells underläggning enligt 5 a, just därför att det är fråga om ett sammansatt ord och för att det följs av det enstaviga '*dig*': man kommer här mycket nära '*mandávit*

de te'. Mera tveksamt ställer det sig med ett ord som 'övermodiga': underläggning såväl enligt 5a som 5b känns här ytterligt otillfredsställande.

Jag gissar att det var problemen vid den enkelaccentuerade mittkadensen som kom Adell att formulera det skärpta kravet att huvudtryck måste föreligga om daktylformen skulle få komma till användning. Men jag tror han därvid förbisåg att denna regel ter sig ur fraserings-synpunkt onödig vid dubbelaccentuerad kadens (där första accenten kan uppbära huvudtrycket så att utplåningen eller försvagningen av den andra accenten inte skapar några problem) liksom vid enkelaccentuerad slutkadens med förberedelse-toner (där en av förberedelse-tonerna temporärt kan överta rollen av accentnot och uppbära huvudtrycket, varvid en naturlig fraserings därtill underlättas av att den melodiska linjen är fallande). Inte heller kan denna specialregel sägas ge någon verkligt tillfredsställande lösning åt det den i första hand var avsedd att lösa, problemet med den enkelaccentuerade mittkadensen utan förberedelse-toner. Adell framhåller själv detta i Gregorianik I s. 75, där han föreslår en helt annan lösning av dessa fall, nämligen att man enligt medeltida praxis inskjuter en extra hjälpsnot efter accentnoten, i samma tonhöjd som denna. För 'hedningarna' skulle vi alltså vid tuba på b få melodiformen 'c-c-b-b. Mycket kan kanske tala för en sådan underläggningsregel (den löser dock inte problemet med fallen 'vederfaras dig', 'övermodiga'), men fråga är om vinsten är tillräckligt stor för att uppväga komplikationerna: frågan är om det då räcker att markera acenterna i texten

eller om man måste återgå till den äldre praxis att lägga hela texten direkt under notsystemet. Vid utförande kan annars uppstå osäkerhet betr. valet av hjälpsnoter.

För egen del kan jag inte ge något annat råd än att man *undviker* att lägga psaltartexter under psalmton med enkelaccentuerad mittkadens utan förberedelse-toner, när detta skapar konkreta underläggningsproblem. Varför inte välja en psalmton som inte bjuder detta motstånd emot den svenska textens accentförhållanden? Valet är ju fritt. Jag tog som exempel versen ur psalm 134: Lyften edra händer upp mot helgedomen. Den förekommer inte i A I eller A II, men i den reviderade utgåvan av veckans completorier har vi tagit med denna korta men sköna aftonpsalm. Naturligtvis har vi inte varit så omdömeslösa att vi försökt applicera den till någon psalmton med enkelaccentuerad mittkadens: vi har i stället använt första psalmtonen, där ordet helgedomen naturligt och smidigt kan underläggas mittkadensen *b-a-g-a* (jfr ex. 1—3). I AI har samma praxis i stor utsträckning tillämpats. Simeons lovsång, som ju förekommer varje veckodag, alltså sammanlagt sju gånger, har inte i något fall underlagts psalmton med enkelaccentuerad mittkadens; man undviker alltså härigenom svårigheten med underläggningen av ordet 'hedningarna'. I A II har man inte kunnat upprätthålla denna praxis, tydligen av traditionsskäl: man har velat använda exempelvis julens och påskens traditionella antifonmelodi i femte tonarten. Traditionsskäl är det också som ligger bakom användningen av Psalm 91 till åttonde psalmtonen i söndagens completorium, vilket anknyter till bred inter-

nationell praxis. I mittkadenserna kräver detta en intelligent fraserings vid fras-sluten 'högra sida' och 'befria honom': i dessa fall får man hålla tillbaka accenten på orden 'sida' resp. 'honom' och se till att huvudtrycket läggs på föregående ord. Vid 'befallning om dig' inträder accent-förskjutning enligt vårt exempel 5 a, men där är ju förhållandet detsamma också i den latinska psalmen. Återstår det besvärliga fallet 'vederfaras dig': där har vi i den reviderade utgåvan helt enkelt tagit oss friheten att ändra den svenska översättningen och sjunger nu i stället 'ingen olycka skall möta dig', som ger en helt regelbässig underläggning.

"Holttes egna reformförslag"

För att nu återgå till GZ:s kritiska granskning av min artikel "Bör psalmoderna reformeras?" med tillhörande musikexempel, så utmynnar denna granskning i det förödande omdömet, att "det i Holttes artikel skisserade reformförslaget" enligt hennes uppfattning "möjligen kan kallas psalmodi men knappast förenklad, försvenskad eller gregoriansk".

Jag skall börja med att backa ur på en punkt, och det gäller min litet lättsinniga benämning av förslaget som en "reformerad gregoriansk" psalmodi. Där har jag naturligtvis bundit ris åt min egen rygg, trots de reservationer som artikeln innehöll. GZ har i stor utsträckning kritiserat mina förslag utifrån kriterier hämtade från just den gregorianska psalmodins originalform, och det är ju klart att mina förslag ter sig "ogregorianska" på de punkter GZ framhäver. Men det bekymrar mig inte ett dugg! Det gäller här för-

slag åstadkomna för ett speciellt syfte — församlingssång — och med en viss *fri* anknytning till kyrkotonarterna. (Jag lekte ursprungligen också med tanken att man skulle kunna nyttja gregorianska antifoner, men jag tror nog att det är bättre att sjunga denna psalmodi helt utan antifoner.) I och för sig är denna anknytning till kyrkotonarterna inte så viktig, utan den rytmiska strukturen i mina förslag kan överflyttas till andra former av tonalitet. Jag inbjuder vem som helst att försöka!

Resonemanget om hur många obetonade stavelser efter en accentnot som är tillåtna i de gregorianska, med hänsyn till det latinska språket skapade psalmoderna tycker jag inte har den minsta relevans för bedömningen av mina förslag. Just för gestaltningen av mitt- och slutkadens bygger jag här på helt andra förebilder än den gregorianska psalmodin. Jag är influerad bl.a. av Gelineaus Psalmodie populaire. Gelineau arbetar inte alls med en tuba med mitt- och slutkadenser utan bygger upp psalmodin på rytmiska grupper bestående av en accentnot följt av flera obetonade noter *på samma tonhöjd*. Jag tror inte det systemet i sin helhet passar till svensk psalmodi — jag vill bibehålla psalmens naturliga tvådelning och då även tuban, men kombinerar detta med mitt- och slutkadenser utformade ungefär efter Gelineaus princip. Jag förstår inte hur GZ kan förneka att det är *lättare* att sjunga kadenser utformade på detta sätt, med hela den rytmiska gruppen liggande på samma tonhöjd, än enligt det mer komplicerade gregorianska systemet, som ställer sådana extra stora krav på musikalisk finess i utförandet. Jag för-

står inte heller hur GZ kan förneka att denna psalmodi är bättre anpassad till det svenska språket än den gregorianska: vi slipper ju bl.a. de bekymmer som skapas av ordtyper med accentförhållanden som inte förutsetts av den gregorianska sångens skapare.

Tyvärr förelåg i förra årgången ett flertal fel i återgivningen av de understrykningar, varmed jag enligt mitt system markerar accenternas placering i psalmtexten. Jag återger här därför på nytt en av mina psalmtoner — den tredje — jämte texten till psaltarpsalmen 103: II, som kan direkt jämföras med A I s. 222,

där den förekommer till den autentiska tredje psalmtonen. Initium förekommer i varje vers men markeras inte. Genom sammanhängande understrykning markeras de stavelser som skall infalla på de under accenterna stående brevis-noterna. (Observeras bör, att slutkadensens första accent följs av obetonade stavelser på *olika* tonhöjder. Hjälploten (hjälpnoterna) på f inträffar härvid på de stavelser som *inte* understruktits utan placerats *mellan* de understrukna stavelserna.) I näst sista accenten kan tonerna g-f alternativt sammanbindas till en neum, som markeras med tecknet \smile .

Såsom en fader förbarmar sig över barnen * så förbarmar sig Herren över dem som frukta honom.

Ty han vet vad för ett verk vi äro * han tänker därpå att vi äro stoft.

En människas dagar äro såsom gräset * hon blomstrar såsom ett blomster på marken.

När vinden går däröver, då är det icke mer * och dess plats vet icke mer därav.

Men Herrens nåd varar från evighet till evighet * över dem som frukta honom.

Och hans rättfärdighet intill barnbarn * när man håller hans förbund * och tänker på hans befallningar och gör efter dem.

Herren har ställt sin tron i himmelen * och hans konungavälde omfattar allt.

Loven Herren, I hans änglar * I starke hjältar som uträtten hans befallning * så snart I hören ljudet av hans befallning.

Loven Herren, I alla hans härskaror * I hans tjänare, som uträtten hans vilja.

Loven Herren, I alla hans verk, varhelst hans herradöme är * Min själ, lova Herren.

Ära vare Fadern och Sonen * och den Helige Ande.

Såsom det var av begynnelsen, nu är och skall vara * från evighet till evighet. Amen.

GZ påstår att i denna textunderläggning några accenter kommer på "helt obetonade och oviktiga ord och stavelser" och anför som exempel: över bårnen, äro stóft, såsom gräset, háns befállning. Helt obetonade är de dock inte i något fall, även om de i talrytmen får en andrahandsplats. I sångrytmen får man dock inte sluddra förbi något ord även om det är av sekundär vikt, och i intet fall inträffar accenten på någon stavelse som inte har accent inom ordet taget för sig. Dessutom är psalmodin med sina dubbelaccentuerade kadenser avsiktligt konstruerad så att man i olika verser kan hålla tillbaka än den första accenten, än den andra. Det går hur smidigt som helst. Skulle man tillåta accent enbart på stavelser som i talrytmen har ett markerat huvudtryck, då finns det inga möjligheter i världen att komponera några psalmtoner, vare sig till latinsk, svensk, eller något annat språks text.

Till yttermera visso anför GZ en katalog på speciellt av henne utvalda psaltarverser, som enligt vad hon påstår skall vara omöjliga att lägga under mina psalmtoner. En närmare kontroll visar att detta påstående är ogrundat. I samtliga fall går det mycket bra:

Övermäktiga, överträdelser, försmäktade i dem, räddade dem ur deras trångmål, rättfärdighetens verk, himmelen är över jorden, rädda mig efter ditt tal, utgjuta mitt bekymmer, förlossade du ditt folk, avhåll din tunga från det som är ont, hans öron till deras rop, Herren uppehåller alla dem som äro på väg att falla, över huggormar skall du gå fram, uppenbaras för hedningarna, ty han har gjort under.

Ragnar Holte